

ЕДНОРОГ — ЕДНОРОГИ И ЕДНОРОГ — ЕДНОРОЗИ

Поводът за написването на тази езикова бележка беше озвучаването на детския филм „Последният еднорог“ по Българската национална телевизия (5.1.1996 г.). При дублирането на български език последователно множественото число от **еднорог** бе произнасяно като **еднороги**.

В българския език съществуват две думи с еднаква форма **еднорог**. Едната от тях е съществително име със значение: „... 3. *Мит.* Митическо същество, което се изобразява обикновено като кон с дълъг, спирално завит рог на челото, често с козя брада и с лъвска опашка“¹. Другата е прилагателно със значение: „1. Който е с един рог. (...) 2. Който е останал само с един рог“¹. Че в съчетанието *последният еднорог* става въпрос за съществително име, е ясно както от съдържанието на филма, така и от свързването с прилагателно име в службата на определение, което е съгласувано с него по род и число. В съвременния български език окончанието за множествено число и при съществителните, и при прилагателните имена формално е едно и също — **-и** — и това на пръв поглед прави безпредметни разсъжденията по този въпрос. Ако обаче направим историческа справка, ще видим, че произходът на тези две окончания **-и** е различен. Окончанието за множествено число на съществителните имена от мъжки род произхожда от старобългарското дифтонгично **И**,² което предизвиква промяна на крайния съгласен, ако той е **к**, **г** или **х** според закона за втората палатализация съответно в **ц**, **з** и **с**. Вярно е, че този закон е исторически и е престанал да действа, но **результатите му** се пазят. Особено трайни са те във формите за множествено число на съществителните от мъжки род, завършващи на **к**, **г**, **х**.² Така че както в езика има форми *валог:валози*, *залог:залози*, *подлог:подлози*, *полог:полози* и др., така би следвало формата за множествено число на съществителното име **еднорог** да е **еднорози**.

Изключение от този закон правят новообразуваните и чуждите думи. Думата **еднорог** обаче не принадлежи нито към едните, нито към другите. Поради специфичното си значение тя е с много ограничена употреба и по тази причина липсва в по-голямата част от речниците на българския език. Все пак тя е фиксирана в Български тълковен речник на акад.

Стефан Младенов³ и в цитирания вече многотомен академичен речник. За доказателство на нашето твърдение ще приведем част от речниковата статия на уважавания наш етимолог Ст. Младенов: „**единорѡгъ**, -и м. и прл.: сщ. мн. -рѡзи стб. **ѣдинорѡгъ**“. Вижда се, че е приведена старобългарската форма, което означава, че думата не е новообразувана. А че не е чужда, е ясно както от факта, че е съществувала в старобългарския език, така и от прозрачната ѝ словообразователна структура. Тези разсъждения бяха направени, за да се убедим, че няма причини думата да не се подлага на палатализация и съответно да звучи в множествено число *еднорози*.

Но за да стигнем до извода, че правилната форма за множествено число на съществителното име **еднорог** е *еднорози*, не е необходимо да правим толкова задълбочени проучвания. Достатъчно е да го поставим в парадигма с други съществителни имена, образувани по същия модел, каквито са **козиорог** и **носорог**. И ако при **еднорог** и **козиорог** бихме могли да имаме колебания във връзка с ниската честота на употребата им, то смятаме, че за всеки българин е ясно, че множественото число от **носорог** е *носорози*.

Колебанията, които се появяват и които водят до споменатата грешка, са в резултат от наличието на две омонимични форми в българския език — съществително и прилагателно име. При прилагателните имена законът за втората палатализация не действа, т. к. там окончанието за множествено число произхожда от старобългарско -и, а не -И, защото „... в основата на тая обща форма (за множествено число на всички родове — б. м. М. И.) е легнала стара винителна форма на и“⁴. Старобългарският гласен и няма палатализиращо действие и затова в множествено число на прилагателните имена не настъпват никакви омекчителни промени. И както имаме *дълъг:дълги*, *безног:безноги*, *белоног:белоноги*, *босоног:босоноги* и др., така в езика ни формата за множествено число на прилагателното име **еднорог** е *еднороги*, напр. в съчетанието *еднороги животни*.

Следователно трябва да различаваме две думи в българския език, които се разграничават по своите морфологични и семантични характеристики: съществително име **еднорог**, което не се променя по род и образува множествено число чрез фонетична промяна пред окончанието -и, а именно *еднорози*; и прилагателно име **еднорог**, което се променя по род (ж. р. *еднорога*, ср. р. *еднорого*) и образува множествено число без фонетична промяна пред окончанието -и, а именно *еднороги*.

БЕЛЕЖКИ

¹ Речник на българския език. Т. IV. БАН. С., 1984, с. 661.

² Вж. Ст. Стоянов. Граматика на българския книжовен език. С., 1980, с. 111.

³ Български тълковен речник. С., 1951, с. 641.

⁴ К. Мирчев. Историческа граматика на българския език. С., 1978, с. 178.

Мария Илиева

НАЗВАНИЯТА НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ПРАЗНИЦИ У НАС

През последните няколко десетилетия у нас се утвърдиха празници на различни професионални общности, напр. *Ден на строителя*, *Ден на овчаря*, *Ден на лозаря*, *Ден на миньора* и т. н. Тъй като професионалният празник на дадена общност е обикновено в работен ден за останалите професионални общности и други групи от хора, основа на названието му не е думата *празник*, а *ден*. Това име се пояснява от несъгласувано определение, изразено с предлог *на* и названието за лице от съответната професия. Предпочита се формата за единствено число, винаги членува на, която чрез обобщаващото си родово значение (неосновно значение за ед. число) назовава цялата професионална общност, съставена от лица с една и съща професия, занятие или обединени от една и съща проява (или дейност). Разбира се, напълно възможно е несъгласуваното определение към *ден* да се изрази и със съществително име в множествено число, пак членувано, както е например в *Ден на народните будители*. Следователно възможно е да се каже и *ден на строителите*, *ден на овчарите*, *ден на лозарите*, *ден на миньорите* и т. н. Когато определяемото е *ден*, обикновено се предпочита несъгласувано определение, изразено със съществително име в ед. число, членувано, тъй като по този начин по-силно се подчертава множеството като цялост (множество от лица с еднаква професия, занятие или проява) (вж. Л. Андрейчин, *Езикови тревоги*. С., с. 127—128).

Напоследък вместо определяемото *ден* все по-често се използва *празник*, напр. *Празник на българския лесовъд и на горския работник* (в рамките на Седмицата на гората). Съществителното *празник* поражда в съзнанието ни представа за много лица, участващи в него, поради което се предпочита несъгласуваното определение да се предаде със съществително в множествено число, членувано: *Празник на българските лесовъди и горски работници*. Но и в този случай съществителното име от състава на несъгласуваното определение може да остане в единствено число, членувано, както е в по-горния пример.

СТАРИННАТА ДУМА ДАН Е ОТ ЖЕНСКИ РОД

По време на благотворителния концерт за набиране на средства за позлатяване кубетата на Храм-паметник „Александър Невски“ на телевизионния екран беше изписан надпис, който започваше така: „Внезете своя дан...“, т. е. думата *дан* бе употребена като съществително име от мъжки род.

Съществителното име *дан* (стб. дань) ‘данък, дължимо’ (според РБЕ, т. 3) е старинна дума, която днес се употребява като тържествена или поетична дума, а също и в художествени произведения с историческа тематика за предаване старинна стилистична окраска на езика. Тъй като е дума с по-специализирана употреба, някой може да се заблуди за родовете ѝ принадлежност, но е достатъчно да я членуваме (срв. *данта*), за да се убедим, че е от женски род. Следователно определението към нея трябва да бъде „своята“ („своята дан“), а не „своя“ („своя дан“). В нито един речник на българския език не е посочено, че думата показва колебание в граматичния си род или че може да се употреби като име и от женски, и от мъжки род.

ЕДИН МОДЕН ГЛАГОЛ В ДНЕСНАТА НИ РЕЧ

През последните една-две години в българската реч се наблюдава засилена употреба на глагола *вървя* със значения, които не са му свойствени и не са посочени в тълковните речници, т. е. посоченият глагол се употребява вместо други глаголи, с които не се намира в синонимно отношение, напр.: „Френска жена“ с Еманюел Беар върви в кино „Люмиер“ (Дневен труд, 5.II.1996). Тук глаголната форма *върви* замества глагола *прожектира*: „Френска жена“ с Еманюел Беар се прожектира в кино „Люмиер“. *Вървя* и *прожектирам* поначало не са синоними; замяната на *прожектирам* с *вървя* е направена въз основа на асоциацията, че при прожекцията има движение на филмовата лента, но тя е улеснена от това, че *вървя* се радва на засилена употреба в днешната ни реч.

Не зная кой и кога за пръв път е употребил глагола *вървя* вместо друг глагол, чието значение е свързано с действие, протичащо в момента на говорене, но очевидно тази употреба се е харесала и на други лица поради образния си характер и по тоя начин глаголът се е превърнал в моден, напр.: „Заседанието на Министерския съвет още върви“ (вм. *продължава*), „И в този момент върви (вм. *продължава*) заседанието на Координационния съвет на СДС“, „По втора програма на телевизията върви (вм. *има*) дискусия“, „На сцената върви (вм. *се провежда*) репетиция“.

Модната употреба на една или друга дума е обикновено отрицателно явление, тъй като поражда езиков шаблон: вместо точните, истинските названия на действия, предмети или свойства се използва само една дума. Освен това у говорещия се създава лъжливата представа, че думите могат твърде много да разширяват значението си, че преносната им употреба няма граници.

Няма съмнение, че модната употреба на глагола *вървя* ще отmine, както вече отминава употребата на модния преди години глагол *провеждам*, но бедата е, че в съзнанието на мнозина остава споменът, че думите могат да бъдат употребявани с „по-свободни“ значения.

Покрай модната употреба на *вървя* може да се чуе с такава употреба и глаголът *тека*, напр. „В момента тече дискусия“. Честата употреба на глагола в подобни случаи също не е препоръчителна.

Мара Русинова